

Филолошки факултет

Универзитет у Београду

**„Ја, ти, оне... за нас“ – феминистичка критика социјалистичке Југославије
70-тих и 80-тих**

The Feminist Challenge to the Socialist State in Yugoslavia / Zsófia Lóránd. – Palgrave Macmillan, 2018. – 285 стр. – ISBN 978-3-319-78223-2 (e-book)

Сусрети југословенских феминисткиња, који су се одржавали од 1987. до 1991. године, забележени су у документима које су 2009. приредиле Мојца Добникар и Нела Памуковић у књизи *Ја, ти, оне... за нас. Документи југословенских феминистичких сусрета 1987–1991*. Наслов овог издања инспирисан је постером који су направили Лепа Млађеновић и Драган Стојановски да би најавили трећи југословенски феминистички скуп у организацији групе „Жена и друштво“. Тај постер, са упечатљивим слоганом „ја, ти, оне... за нас“, појављује се и на корицама књиге Жофије Лоран *Феминистички изазов социјалистичкој Југославији* (Zsófia Lóránd, *The Feminist Challenge to the Socialist State in Yugoslavia*, Palgrave Macmillan, 2018), која настоји да забележи историју феминистичке мисли у последње две деценије заједничке државе, односно СФРЈ.

Књига прати развој *новог* југословенског феминизма који се јавља у Београду, Загребу и Љубљани раних седамдесетих, потом јасно артикулише на великом феминистичком скупу „Друг-ца жена“, одржаном 1978. године, да би се завршио, односно реартикулисао, по распаду Југославије 1991. године. У анализи овог периода Жофија Лоран издваја четири велике теме, које обрађује у четири главна поглавља. Ауторка оцртава пут од теорије до активизма: од појаве нових феминистичких струја на универзитету почетком 1970-тих (академски предмети који су се бавили женским искуством били су важни за производњу феминистичког знања, али су се нужно обраћали уском кругу људи), преко феминизма у уметности и књижевности, па затим у популарним медијима и телевизијским емисијама (разуме се, популарни медији и телевизија допиру до шире публике), до (политичког) активизма

који доминира крајем осамдесетих година, да би раних деведесетих феминистички покрет постао један од главних актера у борби против рата, национализма и насиља.

Иако повремено успоставља историјске аналогije са развојем феминизма у Европи и Америци, ауторка опрезно смешта причу о *новом* југословенском феминизму у специфичан историјски и политички контекст који се умногоме разликује од западноевропског и америчког. За разлику од другог таласа феминизма на Западу, *нови* југословенски феминизам није био у директном сукобу са државом, већ је „у исто време сарађивао са државом и критиковао је”.¹ Феминисткиње су биле незадовољне због ограниченог домета еманципаторских настојања званичне југословенске социјалистичке политике која је после Другог светског рата обећала женама једнака права и могућности. Заговорници социјалистичке идеологије сматрали су да ће женско питање бити решено у оквиру класне борбе, али се убрзо показало да патријархалне структуре моћи нису биле суштински преиспитане и напуштене. Пошто су многе феминисткиње биле левичарке или су деловале у оквирима институција које су биле под контролом државе, те пошто је држава, макар и декларативно, гарантовала женама основна права, ауторка *видинови* југословенски феминизам као снагу која је критиковала власт, али није нужно била дисидентска јер су феминисткиње показале спремност да уђу у дијалог са државом.²

Свест да класно питање неће решити проблеме и питања који се односе на положај жена прво се јавила у академским круговима. Феминисткиње су интензивно проучавале западну феминистичку теорију, стварале су нови појмовни језик да би изразиле своје идеје, а у часописима објављивале преводе феминистичке теорије као и сопствене радове. На тај начин су бележиле и шириле нова знања. Поред тога, јавила се и потреба за писањем сопствене историје феминистичког покрета. Нова размишљања о феминизму одразила су се и на уметничке праксе, што Жофија Лоранилуструје анализама књижевних дела (Дубравка Угрешић, Славенка Дракулић) и уметничких перформанса (Марина Абрамовић, Сања Ивековић).

У четвртом поглављу, ауторка анализира четири популарна медија: две емисије Радио телевизије Србије (*Она* и *Женски род, мушки род*, које ауторка посматра као један пројекат) и два часописа (*Базар* и *Старт*). На примеру часописа, ауторка показује како се конзумеризам и тржишна економија развијају у Југославији, пошто су часописи, у борби за што ширу читалачку публику, објављивали стереотипне и привлачне садржаје који су се лако продавали. Такви садржаји су репродуковали патријархалне представе о жени као домаћици или су, као што је то био случај са

Стартом, објављивали порнографске садржаје. Па ипак, упркос свему томе, у та два часописа налазимо текстове који су били феминистички оријентисани и које су написале феминисткиње попут Жаране Папић (која је сарађивала са *Стартом*) или Неде Тодоровић (која је у једном периоду уређивала *Базар*). Ови примери указују на један парадокс феминистичког деловања: наведени часописи били су логичан предмет феминистичке критике, али су их истовремено неке феминисткиње користиле у сопствене сврхе јер су имали потенцијал да допру до шире публике, односно, били су утицајнији од академских часописа.

Жофија Лоран сматра да *нови* феминистички покрет кулминира тек крајем осамдесетих, те као најважнији политички чин покретанаводи оснивање *СОС телефона жене и децу жртве насиља*, прво у Загребу (1988), а потом у Љубљани (1989) и Београду (1990). У том периоду говори се о насиљу над женама, женском здрављу, абортусу и другим темама које су дуго биле табуизирани у друштву. Овај заокрет ка активизму уједно представља крај фазе коју Жофија Лоран назива *новим* југословенским феминизмом.

Када је реч о изворима, Жофија Лоран се служила часописима, књигама, новинским чланцима итд., који су били објављивани седамдесетих и осамдесетих, али и мање познатом архивском грађом, највећим делом сачуваном у Студентском културном центру, као и интервјуима са учесницама женских покрета, чији су делови постављени на почетак сваког поглавља и најављују идеје које ће се у том поглављу разматрати. Ауторка суверено влада феминистичком теоријом, па отуда не чуди што су теоријски појмови јасно дефинисани, подупрти увидима и закључцима истакнутих теоретичарки. Баш зато треба истаћи да је књига написана приступачним и разумљивим језиком, то јест, да се ауторка не користи сувопарним и компликованим језиком на какав повремено наилазимо у теоријским текстовима.

Свако ко пише историју феминистичког покрета и феминистичких идеја неминовно се суочава са бројним изазовима. Због тога, поред очигледних квалитета студије Жофије Лоран, треба скренути пажњу и на неке недостатке. Реч је о повременим материјалним грешкама, најочигледнијим у погрешном писању имена особа и наслова књига (рецимо, презиме Дојчиновић-Нешић написано је Дојђиновић-Несић, кафана „Мањеж“ као „Марјеж“, књига *Антропологија жене* као *Антропологија жена*), као и у неким граматичким и правописним омашкама (у том случају треба се запитати како је изгледала припрема рукописа, односно, шта (ни)је урадила издавачка кућа). Пошто књига Жофије Лоран описује југословенску феминистичку историју

изван граница тог језичког подручја и тежи да омогући широј академској заједници да се упозна са југословенском феминистичком традицијом, била би штета да се поменуте грешке не ревидирају у неким будућим издањима.

Историја било ког (феминистичког) покрета никада није једнодимензионална и једноставна. Књига *Феминистички изазов социјалистичкој Југославији* истражује важан историјски наратив, али многа питања оставља отворена. Другим речима, готово свака тема које се ауторка дотакла, а обухватила је заиста широк спектар тема, може се још подробније истражити и промислити. То нипошто не представља недостатак ове књиге. Напротив, постављање важних питања може да подстакне будуће генерације, како унутар тако и изван простора бивше Југославије, да пишу о југословенском феминизму и учине га видљивијим у широј феминистичкој историји.

¹ Zsófia Lóránd, *The Feminist Challenge to the Socialist State in Yugoslavia* (Palgrave Macmillan, 2018), 2.

² *Ibid.*, 9.

Teodora Todorić Milićević

Faculty of Philology

University of Belgrade

**“I, You, They... for Us” – The Feminist Criticism of Socialist Yugoslavia in the
1970s and 1980s**